

Ο Ρούντολφ Ρόκερ γεννήθηκε στο Μάνιτς της δυτικής Γερμανίας, στις 25 του Μάρτη του 1873. Μυήθηκε στο γερμανικό, σοσιαλδημοκρατικό κίνημα αλλά αποχώρησε σύντομα καθώς ανακάλυψε ότι ο άκριτος χαρακτήρας του γερμανικού σοσιαλισμού δεν ταίριαζε καθόλου με τις απόψεις του. Στα 1893 έφυγε από τη Γερμανία και εγκαταστάθηκε στο Παρίσι όπου έζησε δύο χρόνια προτού να πάει στο Λονδίνο, όπου παρέμεινε μέχρι το τέλος του 1ου Παγκοσμίου Πολέμου. Άρχισε να εκδίδει μια εβραϊκή εφημερίδα, την ARBEITER FREUND, κι ένα εβραϊκό μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό, το GERMINAL, και μέσα σ' αυτό το διάστημα ασχολήθηκε επίσης με την εκτύπωση αναρχικού προπαγανδιστικού υλικού, που σκόπευε να εισαγάγει λαθραία στη Γερμανία, καθώς επίσης και με συχνές εμφανίσεις όπου έδινε διαλέξεις. Οι προσπάθειές του, που αλέβησαν στο να οργανωθούν οι εργατές, συνετέλεσαν κατά ένα μέρος στη δημιουργία των πρώτων εβραϊκών εργατικών συνδικάτων της Αγγλίας. Με το ξέσπασμα του πολέμου, στα 1914 ο Ρόκερ και η γυναίκα του απελάθηκαν στην Ολλανδία. Από εκεί επέστρεψε το 1919, στη Γερμανία κι ανάμεσα σ' άλλα πράγματα, αναμειχθηκε στην πολιτική αναταραχή της μεταπολεμικής Γερμανίας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου έγραψε τη βιογραφία του Πόχαν Μοσι, που εκδόθηκε στα 1924 στο Βερολίνο. Συνέχισε να υπερασπίζει την αναρχική και συνδικαλιστική υπόθεση ενάντια στις γερμανικές Σοσιαλιστικές και Κομμουνιστικές ομάδες, μια διαμάχη που τερματίστηκε με την άνοδο του Εθνικοσοσιαλισμού. Ο Ρόκερ έφυγε από τη Γερμανία και κατέφυγε στις Ε.Π.Α., όπου εγκαταστάθηκε στο Κρομπόντ, στη Ν. Υόρκη. Εδώ συνέχισε να γράφει και να δίνει διαλέξεις. Το πιο πολυδιαβασμένο και επιτυχημένο βιβλίο του, Ο Εθνικισμός κι ο Πολιτισμός, δημοσιεύθηκε στα 1937. Ο θάνατος του Ρόκερ, σε ηλικία 85 χρονών, στις 10 του Σεπτεμβρίου 1958, ακολούθησε από τιμές που του αποδόθηκαν από κάθε γωνιά του πλανήτη.

F. ΡΟΚΕΡ

ΚΤΟΣ
ΝΟΜΟΥ ΕΝΘΕΤΟ

P O Y N T O Λ Φ
P O K E P

Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΦΕΝΤΕΡΑΛΙΣΜΟΥ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ. Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. Η ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ. ΜΕΡΚΑΝΤΙΛΙΣΜΟΣ. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ. Η ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΠΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ. Η ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ ΠΟΥ ΕΜΦΟΡΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥ. Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ. Ο «ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ». Ο ΛΑΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΠΛΗΘΟΣ. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ. Ο «ΗΓΕΜΩΝ» ΤΟΥ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ. Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΩΣ ΕΝΑ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΤΗΣ ΚΟΣΜΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ. ΟΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΚΗΡΥΚΕΣ ΤΟΥ ΚΑΙΝΟΥΡΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

Με την κατάρρευση της μαρξιστικής εκδοχής της παθητικής κοινωνίας και της «σοσιαλιστικής» που η αυτονομημένη γραφειοκρατία των «ειδικών» χειριζόταν εξ ονόματος της κοινωνίας, με την παράλληλη δρομολόγηση της «νέας τάξης», της επελαύνουσας καπιταλιστικής μονοκρατορίας του παγκοσμιοποιημένου μετα-βιομηχανικού τρόμου, επισυνέβησαν συμπλέγματα ολόκληρων γεγονότων και αποσυνπύεστηκαν, άλλοτε τεχνητά, άλλοτε ανακλαστικά - αντιδραστικά, λανθάνουσες δυναμικές, οι οποίες δεν είναι πάντα οι καλύτερες λειτουργικά δίοδοι του διεθνοποιημένου προωθημένου μοντέλου κυριαρχίας.

Η αναβίωση των εθνικιστικών προβλημάτων στην Ευρώπη, από τα κορυφαία επακόλουθα της αποσύνθεσης του ανατολικού μπλοκ εξουσίας, οριοθετεί ένα σύνθετο πεδίο συμπλοκής αντιφατικών συνισταμένων αφ' ενός είναι χαρακτηριστικό το ότι στην προοπτική των διεθνοποιημένων ακρότατα ορθολογιστικών όρων της τεχνολογικής διαχείρισης του προωθημένου καπιταλισμού παρεμβαίνουν τόσο παρωχημένες, κατά τα επιφαινόμενα, τουλάχιστον, έννοιες και κοινωνικές πρακτικές, όπως αυτή του εθνικιστικού φανατισμού και του έντονου θρησκευτικού αισθήματος. Αφ' εταίρου, δε μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι επί δεκαετίες η εφαρμογή της μαρξιστικής ορθοδοξίας, σ' όλη το μεγαλείο της αιματοβαμμένης εξουσιαστικής φύσης της, πάνω στην κοινωνία επέφερε μια τραγική αναστροφή των ελπίδων και των οραμάτων των εκμεταλλευομένων ανάγοντας την Εθνικότητα και τη Θρησκεία σε βαλβίδες διαφυγής από το «σοσιαλιστικό παράδεισο» και σε μορφές αντίστασης ενάντια στη γενικευμένη αλλοτρίωση, ούσες πηγές αλλοτρίωσης οι ίδιες. Δεν μπορούμε ακόμη να παραβλέψουμε το γεγονός ότι κατά την εξελισσόμενη σχεδίαση και οργάνωση της «νέας παγκόσμιας τάξης» πραγμάτων και της διαμόρφωσης ισοροπιών δυνάμεων, οι υποκινούμενες εθνικιστικές έριδες προσέλαβαν έναν οργανικό ρόλο άσκησης της απαραίτητης αποσυνθετικής και προσεταιριστικής όρασης από την πλευρά των αφεντικών, με κορυφαίο παράδειγμα αυτό της παραγωγής και διαχείρισης της γιουγκοσλαβικής κρίσης.

Επιμένοντας στην ανάδειξη της καθοριστικότητας των

ταξικών κινήτρων κι αντιλαμβανόμενοι ταυτόχρονα, την ύπαρξη της εγγενούς, σε κάθε πυρήνα εξουσίας, επεκτατικότητας εν τέλει στην ίδια την ύπαρξη του κράτους ως αιτία μορφοποίησης του έθνους σε επίπεδο ιδεολογίας και συγκρότησης εξουσιαστικής ομαδοποίησης, κι όχι, βέβαια σε επίπεδο φυσικού σχηματισμού - δημοσιεύουμε το κείμενο του RUDOLF ROCKER «Η Άνοδος του Εθνικού Κράτους», ως μία συμμετοχή στη μελέτη μιας ακρογωνιάς κοινωνικής παραμέτρου απρόβλεπτης μέχρι πριν λίγο καιρό και αστάθμητης, ως προς τις δυνατές συνέπειες της και στον προβληματισμό που η κοινωνική αντίσταση οφείλει να διεξαγάγει. Το κείμενο αυτό αποτελεί ένα κεφάλαιο του δίτομου έργου του ROCKER «Εθνικισμός και Πολιτισμός», ακυκλοφόρητο στην Ελλάδα, εκτός μερικών αποσπασμάτων του, που βρίσκονται στο βιβλίο: «Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, ο πόλεμος και το κράτος» (εκδ. Ελ. Τύπος, απ' τις ίδιες εκδόσεις κυκλοφορεί και το βιβλίο του «Αναρχισμός και Αναρχοσυνδικαλισμός»).

Το πόνημα αυτό του ROCKER, δίχως ν' αποτελεί μια εξαντλητική τοποθέτηση πάνω στο ζήτημα των «εθνικιστικών», ούτε θα μπορούσε, άλλωστε, αποτελεί μια σημαντική, σε κάθε περίπτωση ενδιαφέρουσα, τεκμηριωμένη αναδρομή στη διαμόρφωση του εθνικού κράτους μέσα από την πτώση της κοινοτικής συγκρότησης κατά τον Μεσαίωνα.

Κορυφαιο σημείο του κειμένου αποτελεί η καταγραφή των αιτιών μετάβασης από τον κομμουνιστικό πολιτισμό της μεσαιωνικής πόλης στην ανάδειξη του εθνικού κράτους, της οργάνωσης των μειοψηφικών συμφερόντων σε μία σχέση «αιτία - αιτιατού», όπου κρατικός μηχανισμός και οικονομικά ενδιαφέροντα αποτελούν συγχρόνως και τους δύο πόλους. Το γεγονός ότι ο ROCKER αντιλαμβάνεται ως τέτοιες ποικίλες παραμέτρους του κοινωνικού γίνεσθαι (οικονομική, πολεμική - με, μερικά, θρησκευτική αιτιότητα - κατασταλτική συνιστώσα) με ισότιμη, από τη στιγμή που προέκυψαν, συμμετοχή στη διαμόρφωση της μετάβασης, και αποφεύγει οποιαδήποτε στάση «ανεύρεσης» κάποιων νομοτελειακής καθοριστικότητας αναδεικνύει το κείμενο τούτο σ' ένα ντοκουμέντο όπου η θεωρητική κατάρτιση δεν «κόβει και ράβει» την πραγματικότητα

όπως εξυπηρετεί τη δικαιοσύνη, αλλά ενισχύει την αντιληπτικότητα της παρατήρησης των γεγονότων.

Επίσης, η φιλοσοφική θεώρηση της Κοινότητας της Κομμούνας, πέρα απ' την ένσταση που οπωσδήποτε γεννά το αξιακό περιεχόμενο του Μεσαιώνα ως τρόπος ζωής, κοσμοθεωρίας και κοινωνικής πρακτικής, ως πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης, με την προσμέτρηση των αξιών και συμπεριφορών που αυτή ενεργοποιεί, της αλληλεγγύης, της ενεργητικής συμμετοχής στα κοινά, της συναδέρφωσης, συνιστά μια εμπειριστατωμένη παρουσίαση της βασιμότητας του οράματος για άμεση αυτοδιαχείριση της κοινωνίας.

Ο ROCKER δεν αγνοεί, και να το σημαντικότερο ούτε για μια στιγμή πως εσώτερη αιτία της κοινωνικής κακοδαιμονίας είναι η ιεραρχία και η παγωμένη «οικονομική νοοτροπία» του μέγιστου κέρδους, η ξένωση του ατόμου από αυτήν την ίδια την κοινωνική του δραστηριότητα, ως τάση και σκοπός της κυριαρχίας.

4

Κάθε πολιτική εξουσία προσπαθεί να αποταξει όλες τις ομάδες της κοινωνικής ζωής κάτω από τον έλεγχό της και, όπου ενδείκνυται, να τις καισιπέζει ολοκληρωτικά, γιατί είναι μια απ' τις πλέον θεμελιώδεις συνθήκες της η διευθέτηση όλων των ανθρωπίνων σχέσεων από τους φορείς της κυβερνητικής εξουσίας. Να γιατί κάθε σημαντική φάση της πολιτιστικής ανασυγκρότησης της κοινωνικής ζωής μπόρεσε να επικρατήσει μόνον όταν οι εσωτερικές της κοινωνικές σχέσεις ήταν αρκετά ισχυρές, ώστε να αποτρέπουν τις επεμβάσεις της πολιτικής εξουσίας ή να τις εξουδετερώνουν προσωρινά.

Ύστερα από την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ξεπήδησαν σχεδόν παντού στην Ευρώπη βαρβαρική κράτη τα οποία έπνιξαν με φόνους και λεηλασίες τις χώρες, και κατέστρεψαν όλα τα θεμέλια του πολιτισμού. Το ότι η ανθρωπότητα στην Ευρώπη εκείνη την εποχή δεν καταβλήθηκε τελείως στο δρόμο της απολύτης βαρβαρότητας, οφειλόταν σ' εκείνη την ισχυρή επαναστατική κίνηση, που εξαπλώθηκε με εκκλησιαστική ομοιομορφία σ' όλα τα μέρη της ηπείρου κι είναι γνωστή στην ιστορία ως «εξέγερση των κοινοτήτων». Παντού οι άνθρωποι επαναστάτησαν ενάντια στην τυραννία των ευγενών, των επισκόπων και της κυβερνητικής εξουσίας κι αγωνίστηκαν έντονα για την τοπική ανεξαρτησία των κοινοτήτων τους και για μια επανודιεύθυνση των συνθηκών της κοινωνικής ζωής τους.

Μ' αυτόν τον τρόπο οι νικητρίες κοινότητες κέρδισαν τις «χάρτες τους» και διαμόρφωσαν τα συντάγματά τους, όπου εκφράστηκε το καινούριο νομικό καθεστώς.

Μα ακόμη και 'κει που οι κοινότητες δεν ήταν αρκετά ισχυρές ώστε να επιτύχουν πλήρη ανεξαρτησία, έσπρωξαν την κυρίαρχη δύναμη σε εκτεταμένες παραχωρήσεις. Έτσι εξελίχθηκε από το δέκατο μέχρι το δέκατο πέμπτο αιώνα εκείνη η αποδοσία περίοδος των ελεύθερων πόλεων και του φεντεραλισμού, μέσα από την οποία ο ευρωπαϊκός πολιτισμός διαφυλάχθηκε από την πλήρη καταθλίψη και η πολιτική επιρροή της προβαλλουσας βασιλείας ήταν για μεγάλο διάστημα περιορισμένη στις μη - οστικές περιοχές. Η μεσαιωνική κομμούνια ήταν ένα από εκείνα τα εποικοδομητικά συστήματα, όπου η ζωή στις αμέτρητες μορφές της ξεχώριζε από την κοινωνική περιφέρεια προς ένα κοινό κέντρο και πάντοτε αλληλοζούσε, σύννεψε τις πιο πολύ σχιδείς σχέσεις, ανοίγοντας για τον άνθρωπο ολοκαίνουργιες προοπτικές για την κοινωνική του ύπαρξη. Σε τέτοιες στιγμές νιώθει τον εαυτό του ως ένα ανεξάρτητο μέλος της κοινωνίας, κάτι που καθιστά τη δουλειά του παραγωγική, δίνει φτερά στο πνεύμα του κι αποτρέπει την πνευματική του βλάβωση. Και τούτο το κομμουνιστικό πνεύμα, πάντοτε εν ισχύ σε χιλιάδες μέρη, το οποίο ακριβώς μέσα από την πληρότητα των εκδηλώσεων του σε κάθε τομέα της ανθρωπίνης δραστηριότητας διαμορφώνει τον εαυτό του σ' έναν «ενιαίοποιημένο» πολιτισμό, έχει τις ρίζες του στην κοινότητα και βρισκεί την έκφραση του σε κάθε πτυχά της κομμουνιστικής ζωής.

Σ ένα τέτοιο κοινωνικό περιβάλλον ο άνθρωπος αισθάνεται ελεύθερος στις αποφάσεις του, μολονότι αναπόφευκτα μέσα στην κοινότητα με την οποία συνδέεται, με άπειρους τρόπους. Κι είναι ακριβώς αυτή η ελευθερία των σχέσεων που δίνει ισχύ και χαρακτήρα στην προσωπικότητα του και ηθικό περιεχόμενο στη θέλησή του. Κοινότητα το «νόμο της σχέσης» μέσα του και γι' αυτό κάθε εξωτερικός καταναγκασμός του φαίνεται ακατάλληλος και δίχως νόημα. Αισθάνεται, μολονότι, ολόκληρη την ευθύνη να πηγαίνει από τις κοινωνικές του σχέσεις με τους συνουνθρώπους του και την κάνει βάση της προσωπικής του συμπεριφοράς.

Στη διάρκεια εκείνης της λαμπρής περιόδου του φεντεραλισμού, όταν η κοινωνική ζωή δεν ήταν ακόμη καθορισμένη από την αφηρημένη θεωρία και ο καθένας έκανε αυτό που η αναγκαιότητα των περιστάσεων απαιτούσε απ' αυτόν, όλες οι χώρες συνδέονταν μ' ένα δικτύο στενών οδελφικών σχέσεων, εμπροχικές συνεννοήσεις, εκκλησιαστικές ενότητες, επαρχιακούς συνεταιρισμούς, συνομοσπονδίες, στις πόλεις κι αναρίθμητες άλλες συμμαχίες που εκπορεύονταν από την ελεύ-

θερη συμφωνία. Όπως υπαγορεύτηκαν από τις αναγκαιότητες της εποχής είτε μεταβλήθηκαν είτε επαναστασιαστικά τελείως είτε, ακόμη, εξαφανίστηκαν για να δώσουν τη θέση τους σ' εντελώς καινούριες ενότητες, δίχως να είναι υποχρεωμένες να περιμένουν την πρωτοβουλία μιας κεντρικής εξουσίας, η οποία οδηγεί και διευθύνει τα πάντα από τα πάνω. Η μεσαιωνική κοινότητα ήταν βαθμιαία σ' όλα τα πεδία των πλούσιων οσοισμών δραστηριοτήτων της κυρίως ανεξάρτητη, όχι εξουσιαστικές, θεωρούσε. Αυτή είναι η αιτία για την οποία οι σύγχρονοι άνθρωποι, που απ' τη γέννησή τους τον θάνατό τους υπόκεινται διαρκώς στον ιδύονα του του κράτους, βρίσκουν αυτήν την εποχή συχνά αρκετά ακαταύτητα. Στην πραγματικότητα, η φεντεραλιστική διάρθρωση της κοινωνίας εκείνη την εποχή συχνά αρκετά ακαταύτητα. Στην πραγματικότητα, η φεντεραλιστική διάρθρωση της κοινωνίας εκείνη την εποχή συχνά αρκετά ακαταύτητα. Στην πραγματικότητα, η φεντεραλιστική διάρθρωση της κοινωνίας εκείνη την εποχή συχνά αρκετά ακαταύτητα.

Η παλιά πόλη δεν ήταν μόνο ένας ανεξάρτητος πολιτικός οργανισμός, μα εμπεριείχε μια ξεχωριστή οικονομική ενότητα, η διεύθυνση της οποίας υπόκειτο στις συνεννοήσεις της. Μια τέτοια οργάνωση έπρεπε απαραίτητα να είναι θεμελιωμένη σε μια αδιάπτωτη διεύθυνση των οικονομικών συμφερόντων. Αυτό ήταν, στην πραγματικότητα, ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά του πολιτισμού της παλιάς πόλης. Κι αυτό ήταν το πιο φυσικό, καθώς οξείες διακρίσεις αποσιάζαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στις παλιές πόλεις κι όλοι οι κάτοικοι ενδιαφέρονταν, συνεπώς, εξίσου για τη σταθερότητα της κοινότητας. Η εργασία, ως τέτοια, δεν προσέφερε κυρία προοπτική για τη συσσώρευση του πλούτου, στο βαθμό που το κύριο τμήμα των παραγωγών της χρησιμοποιούτο από τους κατοίκους της πόλης και των πιο κοντινών της περιχώρων. Η παλιά πόλη γνώρισε την κοινωνική μείζηση τόσο λίγο, όσο γνώρισε έντονους εσωτερικούς ανταγωνισμούς. Όσον καιρό αυτά η κατάσταση κυριαρχούσε οι κάτοικοι εύκολα μπορούσαν να διευθετούν μόνοι τις υποθέσεις τους, επειδή δεν υπήρχαν οξείες κοινωνικές αντιθέσεις, για να διαταράσσον την έμφυτη ενότητα των πολιτών. Από τότε και στο εξής ο φεντεραλισμός, θεμελιωμένος πάνω στην ανεξαρτησία και στην ισότητα των δικαιωμάτων όλων των μελών του, ήταν η αποδεκτή μορφή κοινωνικής οργάνωσης στις μεσαιωνικές κοινότητες, με τις οποίες το κράτος, στο βαθμό που αυτό υπήρχε, έπρεπε να συμβιβαστεί. Η εκκλησία, ομοίως, δεν τόλμησε για ένα μεγάλο διάστημα να εννοήσει αυτούς τους σχηματισμούς, καθώς οι ηγέτες της ξεκάρδα αναγνώρισαν ότι αυτή η πλούσια ζωή με την απεριόριστη ποικιλία των κοινωνικών δραστηριοτήτων ήταν βαθιά ριζωμένη στο γενικό πνεύμα της περιόδου.

Ακριβώς επειδή οι άνθρωποι εκείνης της περιόδου ήταν τόσο βαθιά ριζωμένοι στις αδερφικές σχέσεις και στους τοπικούς θεσμούς τους, στερούσαν τη σύγχρονη έννοια του «θεσμού» και της «εθνικής συνειδήσης» που έμελε να παίζει έναν τόσο παραπλασματικό ρόλο στους επερχόμενους αιώνες. Αναμφισβήτητα ο άνθρωπος της φεντεραλιστικής περιόδου διατηρούσε ένα ισχυρό συναισθηματικό για τον τόπο του, επειδή ήταν πολύ πιο στενά δεμένος μ' αυτόν απ' ό,τι οι άνθρωποι σήμερα. Παρ' όλα αυτά, όσχετα από το πόσο ζεστά ένιωθε να σχετίζεται με την κοινωνική ζωή του χωριού ή της πόλης, ποτέ δεν υπήρξαν μεταξύ αυτού και των πολιτών κάποιας άλλης κοινότητας εκείνοι οι τραχιές κι ανυπερέβλητοι διαχωρισμοί, οι οποίοι ξεπήδησαν με την εμφάνιση των εθνικών κρατών στην Ευρώπη. Ο Άνθρωπος της Μεσαιώνας ένιωθε στενά δεμένος μ' ένα μοναδικό, ομοιομορφοποιημένο πολιτισμό, ως ένα μέλος μιας μεγάλης κοινότητας που επικρατούσε σε πολλές χώρες, στην οποία έβρισκαν καταφύγιο όλοι οι άνθρωποι. Ήταν η κοινότητα της Χριστιανοσύνης, η οποία περιελάμβανε όλες τις απορριπόμενες ενότητες του χριστιανικού κόσμου και τις ένωνε πνευματικά.

Η εκκλησία και το κράτος, ομοίως, ήταν αγκιστρωμένα σ' αυτήν την παγκόσμια ιδέα, μολονότι παρακινημένα από διαφορετικά κίνητρα. Για τον πάπα και τον αυτοκράτορα η χριστιανοσύνη ήταν η απαραίτητη ιδεολογική βάση για την πραγμάτωση μιας νέας παγκόσμιας κυριαρχίας. Για τον άνθρωπο του Μεσαιώνας ήταν το σύμβολο μιας μεγάλης πνευματικής κοινότητας, όπου ενσάρκωνταν τα ηθικά ενδιαφέροντα της εποχής. Η χριστιανική ιδέα ήταν, επίσης, μόνο μια αφηρημένη

έννοια, όπως εκείνης της πατρίδας γης και του έθνους - μ' αυτά τα δικαιώματα, παρ' όλα αυτά, πως ενώ η χριστιανική ιδέα τους έκανε, η ιδέα του έθνους τους διαίρεσε και τους οργάνωσε σε ανταγωνιζόμενα στρατόπεδα. Όσο βαθύτερα ρίζωνε στους ανθρώπους η έννοια της χριστιανοσύνης, τόσο ευκολότερα αυτοί ξεπερνούσαν όλους τους διαχωρισμούς μεταξύ εαυτού και των άλλων και τόσο ισχυρότερα γινόταν μέσα τους η συνείδηση ότι όλοι ανήκαν σε μια μεγάλη κοινότητα κι αγωνιζόνταν στην κατεύθυνση ενός κοινού στόχου. Αλλά όσο περισσότερο η «εθνική συνείδηση» διείδυε ανάμεσα τους, τόσο περισσότερο διασπαστικές έγιναν οι μεταξύ τους διαφορές και τόσο περισσότερο αρειμένα παραμερίζονταν ο,τιδήποτε είχαν κοινό παλαιότερα, για να επικρατήσουν νέες θεωρήσεις.

Εως αριθμός διαφορετικών αιτιών συνέβαλαν στην πτώση του Μεσαιωνικού πολιτισμού της πόλης. Οι επιδρομές των Μογγόλων και των Τούρκων στις χώρες της Ανατολικής ευρώπης και ο «Πόλεμος των Επτακοσίων Ημερών» των μικρών χριστιανικών κρατιών στα όρια της ιβηρικής χερσονήσου εναντίον των Αράβων ενόσσαν τα μέγιστα στην ανάπτυξη των ισχυρών κρατιών στα Ανατολικά και Δυτικά της ηπείρου. Παρ' όλα αυτά, κυρίως βαθιές αλλαγές είχαν λάβει χώρα μέσα στις ίδιες τις πόλεις, μέσα από τις οποίες οι φεντεραλιστικές κοινότητες υποσκάφθηκαν και προέκυψε μια διαδικασία για την επανοργάνωση των συνθηκών της ζωής. Η παλιά πόλη ήταν μια κομμούνα, η οποία για ένα μεγάλο διάστημα με δυσκολία θα μπορούσε να οριστεί σαν κράτος. Η πιο σημαντική λειτουργία της συνίστατο στη θέσπιση ενός δικαίου κανονισμού των κοινωνικών κι οικονομικών συμπεριφορών εντός των συνόρων της. Ακόμη και κει όπου σχηματίζονταν περισσότερο εκτενείς ενώσεις, όπως για παράδειγμα στους αμέτρητους συνασπισμούς διαφόρων πόλεων για την διαφύλαξη της κοινής τους ασφάλειας, η αρχή του δικαίου κανονισμού και της ελεύθερης σχέσης έπαιξε έναν αποφασιστικό ρόλο και καθώς κάθε κοινότητα μέσα στην ομοσπονδία απολάμβανε το ίδιο δικαιώματα όπως οι άλλες κοινότητες, για ένα μακρό διάστημα κομμούνα ουσιαστική πολιτική εξουσία δεν μπορούσε να διατηρηθεί.

Αυτή η κατάσταση πάντως, μεταδόθηκε πλήρως μέσω της σταδιακής αύξησης της ισχύος του εμπορικού κεφαλαίου, που οφειλόταν, κυρίως, στο εξωτερικό εμπόριο. Η δημιουργία μιας χρηματικής οικονομίας και η ανάπτυξη συγκεκριμένων μονοπωλίων διασφάλισαν στο εμπορικό κεφάλαιο μια συνεχώς αυξανόμενη επιρροή τόσο εντός όσο κι εκτός της πόλης, οδηγώντας, σε βαθιές μεταβολές. Μ' αυτό η εσωτερική ενότητα της κομμούνιας χαλάρωσε, παραχωρώντας τη θέση της σ' ένα αναπτυσσόμενο τοξικό σύστημα κι οδηγώντας αναπόφευκτα σε μια αντίσπιτα των κοινωνικών συμπεριφορών. Οι προνομιούχες μειοψηφίες πίεζαν περισσότερο συγκεκριμένα από ποτέ στην κατεύθυνση της συγκέντρωσης των πολιτικών δυναμειών της κοινότητας και βαθμιαία αντικατέστησαν τις αρχές του αμοιβαίου δικαιονομισμού και της ελεύθερης σχέσης με την αρχή της εξουσίας.

Κάθε εκμετάλλευση της δημόσιας οικονομίας από μικρές μειονότητες οδηγεί αναπόφευκτα στην πολιτική καταπίεση, ακριβώς όπως, αντίστροφα, κάθε είδους πολιτικής κυριαρχίας πρέπει να οδηγεί στην δημιουργία νέων οικονομικών μονοπωλίων και από 'κει, στην αυξημένη εκμετάλλευση των πιο αδύναμων τμημάτων της κοινωνίας. Τα δύο φαινόμενα πάντοτε συμβαδίζουν. Η θέληση για εξουσία είναι πάντοτε η θέληση για εκμετάλλευση των πιο αδύναμων και κάθε μορφή εκμετάλλευσης βρίσκει την ορατή έκφραση της σε μια πολιτική δομή, η οποία είναι υποχρεωμένη να υπαρκτεί ως εργαλείο της. Όπου εμφανίζεται η θέληση για εξουσία εκεί η διεύθυνση των κοινών υποθέσεων μεταβάλλεται σε μια κυριαρχία ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο' η κοινότητα ιδιοποιείται τη μορφή του κράτους.

Η μεταμόρφωση της παλιάς πόλης, στην πραγματικότητα, έλαβε χώρα μ' αυτόν τον τρόπο. Ο Μερκαντιλισμός στις αποδύσκουσες αστικές δημοκρατίες οδήγησε λογικά σε μια απαίτηση για μεγαλύτερες οικονομικές ενότητες και μέσω αυτών η επιθυμία για ισχυρότερες πολιτικές μορφές ενισχύθηκε τα μάλλον. Για την προετοιμία των επιχειρήσεων του το εμπορικό κεφάλαιο χρειαζόταν μια ισχυρή πολιτική εξουσία με τις απαραίτητες στρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες θα α-

ναγνώριζαν τα ενδιαφέροντα της και θα τα προστατεύαν έναντι του ανταγωνισμού από άλλες. Έτσι, η πόλη σταδιακά έγινε ένα μικρό κράτος, στρώνοντας τον δρόμο για το επερχόμενο εθνικό κράτος. Οι ιστορίες της Βενετίας, της Γένοβας και άλλων ελευθέρων πόλεων, όλες μας δείχνουν τις ξεχωριστές φάσεις αυτής της εξέλιξης και τα φαινόμενα που αναπόφευκτα συνοδεύουν, μια εξέλιξη, η οποία αργότερα ευνοήθηκε απροσδόκιστα από την ανακάλυψη του πετρώματος στην Ινδία και της Αμερικής. Με αυτά, τα κοινωνικά θεμέλια της μεσαιωνικής κοινότητας, ήδη αποδυναμωμένα από εσωτερικούς και εξωτερικούς αγώνες, συγκαλονίστηκαν στον ενδύτατο πυρήνα τους κι αυτό το λίγο που έμεινε μέσα τους κατόπλο για μελλοντική ανάπτυξη καταστράφηκε αργότερα πλήρως από την επελαύνουσα απολυταρχία. Όσο βαθύτερα προχωρούσαν αυτές οι εσωτερικές αποσυνθέσεις, τόσο περισσότερο οι παλιές κομμούνια έχαναν την αρχική τους σπουδαιότητα, μέχρι που, τελικώς, απέμεινε μονάχα ένα κουφάρι νεκρών μορφών, τις οποίες οι άνθρωποι αισθάνονταν ως καταπιεστικό φορτίο. Έτσι, αργότερα η Αναγέννηση έγινε μια επανάσταση των ανθρώπων ενότιια στους κοινωνικούς δεσμούς του παρελθόντος, μια διαμαρτυρία του ατομισμού εναντίον των δυναμικών σφετερισμών του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Με την περίοδο της Αναγέννησης μια νέα εποχή αρχίζει στην Ευρώπη, προκαλώντας μια διεισδυτική επανάσταση σ' όλες τις παραδοσιακές απόψεις και δεσμούς. Η Αναγέννηση ήταν η απαρχή μιας μεγάλης περιόδου επαναστάσεων στην Ευρώπη, η οποία δεν έχει ακόμη καταλήξει ως σήμερα. Παρ' όλους τους κοινωνικούς σπασμούς δεν έχουμε ακόμη καταφέρει να βρούμε έναν εσώτερο κανονισμό των πολυσχιδών επιθυμιών και αναγκών του ατόμου και των κοινωνικών συσκευτικών δομών της κοινότητας, διά των οποίων ο ένας θα συμπληρώνει τον άλλο και θα μεγαλώνουν μαζί. Αυτό είναι ο πρώτος απαραίτητος όρος κάθε σπουδαίου κοινωνικού πολιτισμού. Οι εξελισσόμενες δυνατότητες πρώτα απελευθερώνονται από μια τέτοια συνθήκη της κοινωνικής ζωής κι ύστερα μπορούν να αχθούν σε πλήρη ανάπτυξη. Ο μεσαιωνικός πολιτισμός της πόλης ήταν ριζωμένος σ' αυτόν την συνθήκη πριν ρολυνθεί απ' τη μικρότητα της αποσύνθεσης.

Μια μακρά σειρά γεγονότων συνέβαλε στην έναρξη μιας βαθιάς επανάστασης στη σκέψη των ανθρώπων. Τα δόγματα της εκκλησίας, που υποσκάφθηκαν από την συνταρακτική κριτική των νομικολογιστών, είχαν χάσει επί το πλείστον, την προηγούμενη επιρροή τους. Ομοίως, ο μυστικισμός του Μεσαίωνα, ήδη ορισμένος ως αίρεση καθώς διακήρυξε μια άμεση σχέση μεταξύ θεού και ανθρώπου, είχε χάσει την αποτελεσματικότητά του και παραχώρησε την θέση του σε περισσότερο επίγειες θεωρήσεις. Τα μεγάλα τοξικά των ανακαλύψεων των Ισπανών και των Πορτογάλων είχαν ευρέσει τα μάλλον την οπτική του Ευρωπαϊσμού κι είχαν οδηγήσει τη σκέψη του στη γη και πάλι. Για πρώτη φορά ύστερα από την παρακμή του αρχαίου κόσμου ξαναζωντανεύει το επιστημονικό πνεύμα, αλλά κάτω από την απεριόριστη κυριαρχία της εκκλησίας βρήκε καταφυγή μεταξύ των Αράβων και των Εβραίων της Ισπανίας. Εκεί ανατίναξε τους καταπιεστικούς δεσμούς ενός άμυχου σχολαστικισμού κι έγινε ανεκτική της ανεξάρτητης σκέψης. Καθώς ο άνθρωπος είχε στράφηκε στη φύση και τους νόμους της, ήταν αναπόφευκτο το ότι η πίστη του σε μια Θεία Πρόνοια θα κλονιζόταν, διότι οι περίοδοι της φυσικής επιστημονικής γνώσης δεν ήταν ποτέ ευμενείς προς τη θρησκευτική πίστη στο θεωρητικό.

Επιπρόσθετα, έγινε περισσότερο από ποτέ σαφές ότι το όνειρο της RESPUBLICA CHRISTIANA, της ενότητας ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου κάτω από την ποιμενική ράβδο του πάπα, έφτασε σ' ένα όριο. Στον αγώνα ενότιια στα εθνικιστικά κράτη που ξεπήδησαν η εκκλησία είχε απωθηθεί στην άκρη. Επιπρόσθετα, ακόμη και στο ίδιο της το στρατόπεδο, οι διασπαστικές δυνάμεις γίνονταν διαρκώς ισχυρότερες, οδηγώντας τις βόρειες χώρες, σε ανοιχτή απόσχιση. Όταν, προς επιρρωσιν όλου αυτού, θεωρήσουμε τις τεράστιες οικονομικές και πολιτικές αλλαγές στο σώμα της παλιάς κοινωνίας, μπορούμε να κατανοήσουμε τις αιτίες εκείνης της μεγάλης πνευματικής επανάστασης, τα αποτελέσματα της οποίας είναι αντιληπτά ακόμη και σήμερα.

Η Αναγέννηση έχει ονομαστεί το σημείο έναρξης του σύγχρονου ανθρώπου, ο οποίος εκείνη την εποχή

απέκτησε για πρώτη φορά συνείδηση της προσωπικότητάς του. Το ότι αυτός ο ισχυρισμός βασίζεται εν μέρει στην αλήθεια δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Στην πραγματικότητα, ο σύγχρονος άνθρωπος με κανένα τρόπο δεν έχει εξαντλήσει την κληρονομιά του από την Αναγέννηση. Η σκέψη και το αίσθημά του ποικιλότροπα φέρουν το αποτύπωμα εκείνης της περιόδου, αν και στερείται ενός μεγάλου μέρους των χαρακτηριστικών του ανθρώπου της Αναγέννησης. Δεν είναι σύμπτωση το ότι ο Νίτσε και μαζί του οι πρωταγωνιστές ενός υπερβάλλοντος ατομικισμού, οι οποίοι - δυστυχώς - δεν κατέχουν τη διάνοια του Νίτσε, έχουν σε τέτοιο βαθμό την τύχη να επανέρχονται σ' εκείνη την περίοδο των «απελευθερωμένων παθών και «του περιφερόμενου ζανθού κτήνους», προκειμένου να δίνουν στις ιδέες τους ένα ιστορικό υπόβαθρο.

Ο Ιάκωβος Μπάρκχαρντ (Jacob Burckhardt) παραθέτει στο έργο του «Ο Πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία» ένα θαυμάσιο κείμενο από την ομιλία του Πίκο ντε λα Μιραντολα (Pico della Mirandola) για την αξιορρέπεια του ανθρώπου, το οποίο βρίσκει, επίσης, εφαρμογή στο διττό χαρακτήρα της Αναγέννησης. Ο Δημιουργός μιλά στον Αδάμ: «Σε τοποθέτησα στο μέσο του κόσμου, για να μπορείς όσον το δυνατόν ευκολότερα να κοιτάξεις τριγύρω σου και να βλέπεις όλα όσα περιέχονται εκεί. Σε δημιουργήσα ως μια ύπαρξη ούτε ουράνια ούτε γήινη, ούτε θνητή ούτε αθάνατη, μονάχα για να μπορείς να είσαι ο ελεύθερος δημιουργός και αφέντης του εαυτού σου. Έχεις τη δυνατότητα είτε να εκφυλιστείς στο κτήνος είτε να ανασχηματίσεις τον εαυτό σου σε μια θεομορφή ύπαρξη. Τα κτήνη φέρουν μαζί τους από τη μητέρα της μητέρας τους όλα όσα ορίστηκαν να έχουν τα ανώτερα πνεύματα μεταξύ τους είναι απ' την αρχή ή από αμέσως μετά, αυτά που θα παραμείνουν σ' ολόκληρη τη ζωή τους. Μόνο εσύ έχεις τη δύναμη της ανάπτυξης, της ωρίμανσης σύμφωνα με την ελεύθερη θέληση. Εσύ έχεις μέσα σου το σπέρμα μιας ζωής που περιλαμβάνει τα πάντα».

Η περίοδος της Αναγέννησης φέρει, στην πραγματικότητα, μια μάσκα του Ιανού 1, πίσω από το διπλό μέτωπο της οποίας συγκρούονται έννοιες, ανακυλούν διαφορές. Από την μια μεριά, κήρυξε πόλεμο ενάντια στην νεκρή κοινωνική δομή μιας παρωχημένης εποχής κι απελευθέρωσε τον άνθρωπο από το δίχτυ των κοινωνικών δεσμών, οι οποίοι είχαν χάσει την καταλληλότητά τους, γι' αυτό κι ήταν αισθητοί μόνον ως καταναγκασμοί. Από την άλλη μεριά, έδωσε το θεμέλιο των λεγόμενων «εθνικών συμφερόντων» κι ανέπτυξαν τους δεσμούς του μοντέρνου κράτους. Αυτοί ήταν οι πλέον καταστρεπτικοί, καθώς δεν είχαν ξεπηδάσει από την ελεύθερη ένωση για την προστασία των κοινών συμφερόντων, αλλά έχουν επιβληθεί στους ανθρώπους από τα πάνω, για να προστατευτούν και να επεκταθούν τα προνόμια μικρών μετοχητών στην κοινωνία. Η Αναγέννηση έδωσε ένα τέλος στο σχολαστικισμό του Μεσαίωνα κι απελευθέρωσε την ανθρώπινη σκέψη από τις πεδίες των θεολογικών συλλήψεων, αλλά, την ίδια στιγμή, φύτεψε τους σπόρους ενός καινούριου πολιτικού σχολαστικισμού και προώθησε τη σύγχρονη μας κρατική θεολογία, ο δογματισμός της οποίας με κανέναν τρόπο δεν υπολείπεται αυτού της εκκλησίας και, ομοίως αυτής, καταστρέφει και υποδουλώνει το πνεύμα του ανθρώπου. Μαζί με τους παλιούς δεσμούς της κοινότητας κατόρθωσε, επίσης, την ηθική τους αξία, δίχως να είναι ικανός να προσφέρει ένα επαρκές υποκατάστατο. Μ' αυτόν τον τρόπο η Αναγέννηση εξελίχθηκε απλώς σε μια εξέγερση του ανθρώπου ενάντια στην κοινωνία και θύσασε την ψυχή της κοινότητας χάριν μιας αφηρημένης έννοιας της ελευθερίας, η οποία, καθ'εαυτή, βασίζονταν σε μια παρανόηση. Η Ελευθερία για την οποία αγωνιζόταν ήταν μια μοιραία παραίσθηση, καθώς στερείται εκείνων των κοινωνικών αρχών μέσω των οποίων και μόνο θα μπορούσε να επιβιώσει.

Η αληθινή ελευθερία υπάρχει μόνον εκεί όπου δάλλεται από το πνεύμα της προσωπικής υπευθυνότητας. Η υπευθυνότητα απέναντι στο συνάνθρωπο είναι ένα ηθικό αίσθημα, που ξεπηδά από τις ανθρώπινες σχέσεις και που έχει τη δικαιοσύνη για τον κάθε έναν και για όλους ως βάση της. Μόνον εκεί όπου υπάρχει αυτή η αρχή είναι η κοινωνία μια αληθινή κοινότητα, που αναπτύσσει σε κάθε ένα από τα μέλη της εκείνη την πολύτιμη παράρμηση προς την αλληλεγγύη, η οποία

είναι η ηθική βάση κάθε υγιούς ανθρώπινης ομοδοποίησης. Μόνον όταν το αίσθημα της αλληλεγγύης ενώνεται με την εωότερη παράρμηση για δικαιοσύνη γίνεται η ελευθερία ενός συνεκτικής δεσμού που ενώνει τους πάντες. Μόνον κάτω απ' αυτήν τη συνθήκη η ελευθερία των συνανθρώπων του γίνεται όχι περιορισμός, μο επιβεβαίωση και εγγύηση της ελευθερίας του ατόμου.

Όπου απουσιάζει αυτή η προαίτηση, η προσωπική ελευθερία οδηγεί στον αχαλινωτο δεσποτισμό και στην καταπίεση των αδυνάμων από τους ισχυρούς - των οποίων η βεβαιωμένη ισχύς στριγγίζει τις περισσότερες φορές λιγότερο στην πνευματική ανωτερότητα παρά στη θάρραρη αγριότητα και στην ξεκάθαρη περιφρόνηση προς το κοινωνικό αίσθημα στο σύνολό του. Η επανάσταση της Αναγέννησης οδήγησε, πράγματι, σε μια τέτοια κατάσταση. Καθώς οι εκλεγμένοι ηγέτες της αποτίναξαν όλα τα ηθικά δεσμά του παρελθόντος και περιφρονούσαν κάθε μέριμνα για την ευμερμία της κοινότητας ως προσωπική αδυναμία, ανέπτυξαν εκείνο το ακραίο σέβας στο «εγώ», το οποίο δεν αισθάνεται δεσμευμένο από καμιά επιταγή κοινωνικής ηθικότητας και εκτιμά τις αξίες της ατομικής επιτυχίας πάνω από κάθε αληθινό ανθρώπινο αίσθημα. Μ' αυτόν τον τρόπο, από την επονομαζόμενη «ελευθερία του ανθρώπου» δεν μπορούσε να ξεπηδάσει τίποτα άλλο πέρα από την ελευθερία του Κυριαρχικού Ανθρώπου ο οποίος καλοδέχθηκε κάθε πρόσφορο μέσο για την επίτευξη εξουσίας. Περιφρονώντας κάθε αίσθημα δικαιοσύνης, προετίμησε να πορευτεί το δρόμο του περνώνας ακόμη και πάνω από πτώματα.

Η έννοια της ιστορικής οπουδιότητας του Δυνατού Ανθρώπου, η οποία αποκτά σήμερα πάλη δυσωτώνως μεγάλη απήχηση, αναπτύχθηκε από το Μακιαβέλι με ψυχρή λογική. Η πραγματικότητα του πάνω στον πηγή είναι το διανοητικό καταστάλαγμα μιας περιόδου, όπου, στον πολιτικό ορίζοντα, αστρύφουν η αποτρόπαια λόγια των Δολοφόνων. «Τίποτα δεν είναι αληθινό, όλα επιτρέπονται». Το πιο φρικτό έγκλημα, η πιο αξιοπεριφρόνητη πράξη γίνεται οπουδίο επίτευγμα, γίνεται μια πολιτική αναγκαιότητα τη στιγμή που ο Κυριαρχικός Άνθρωπος κάνει την εμφάνισή του. Οι ηθικές εκτιμήσεις έχουν αξία μόνον προς ιδιωτική χρήση των αδυνάμων πλοσμάτων, διότι στην πολιτική δεν υπάρχει ηθική άποψη, αλλά, αποκλειστικώς, ζητήματα εξουσίας, για την επίλυση των οποίων είναι δικαιωμένο κάθε μέσο, που υποσχεται επιτυχία. Ο Μακιαβέλι αφείρασε τον αμοραλισμό της κρατικής εξουσίας σ' ένα σύστημα και προσπάθησε να το δικαιώσει με τέτοια κινική ελιγμότητα, ώστε συχνά υποτίθεται, κι ακόμη υποτίθεται μερικές φορές σήμερα, ότι ο «Ηγεμών» του είναι μόνονα μια καπιό σάτυρα των δεσποτών εκείνης της εποχής, παραγνωρίζοντας το γεγονός πως αυτό το κείμενο γράφτηκε αρχικά για ιδιωτική χρήση ενός των Μεδίκων και δεν προοριζόταν καθόλου για δημοσίευση: γι' αυτόν το λόγο δεν εκδόθηκε παρά μόνο μετά το θάνατο του συγγραφέα του.

Ο Μακιαβέλι δεν άντλησε τις ιδέες του απ' το υποσυνείδητό του. Απλώς αφείρασε σ' ένα σύστημα τις κοινές πρακτικές των περιόδων του Λουδοβίκου ΧΙ, του Φερδινάνδου του Καθολικού, του Αλεξάνδρου VI, του Καίσαρα Βοργία, του Φραγκίσκου Σφόρτσα κι άλλων. Αυτοί οι ηγέτες ήταν τόσο εξοικωμένοι με τη χρήση του δολιχτηρίου και του μαχαίριού, όσο και με αυτήν του κομπολογιού της προσοχής και του σκίπτρου και δεν επέτρεπαν στους εαυτούς τους να επηρεάζονται, έστω στο ελάχιστο, από ηθικές αναστολές κατά την εκτέλεση των σχεδίων τους για την απόκτηση πολιτικής εξουσίας. Ο «Ηγεμών» είναι ένα πραγματικό πορτραίτο κάθε ενός εξ αυτών. Λέει ο Μακιαβέλι:

«Ένας ηγεμόνας δεν χρειάζεται να κατέχει όλες τις αρετές που αναφέρθηκαν πρωτίτερα, αλλά θα έπρεπε να έχει τη φήμη ότι τις κατέχει. Τολμή ακόμη να πω ότι είναι πολύ επιθυμητός να τις κατέχει όλες και να τις κοιτά όλη την ώρα. Αλλά το να φαίνεται ευσεβής, αληθινός, ανθρωπίνος, θεοσεβόμενος χριστιανός αυτό είναι χρήσιμο. Είναι απλώς αναγκαίο με μας για να διαμορφώσει το χαρακτήρα κάποιου, ώστε να είναι ικανός, όταν είναι απαραίτητο, να είναι, επίσης, το αντίθετο αυτών.

Πρέπει, συνεπώς, να είναι κατανοητό ότι δεν μπορούν να περιμένουν από τον ηγεμόνα, ειδικά το νέο ηγε-

μόνα, να θεωρείται αυτό που θεωρείται ως καλό από τους άλλους ανθρώπους, διότι, προκειμένου να διατηρήσει τη θέση του, πρέπει συχνά να «επιτιθείται» στην αλήθεια, στην πίστη, στην ανθρωπότητα, στο έλεος και στη θρησκεία. Συνεπώς, πρέπει να κατέχει μια συνείδηση ικανή να μεταλλάσσεται σύμφωνα με τους ανέμους της μεταβολόμενης ευμερίας και, όπως είπαμε, να μην κλείνει τα μάτια στο καλό, όταν αυτό είναι επικτό, αλλά να κάνει επίσης το ίδιο με το κακό, όταν είναι απαραίτητο. Ένας ηγεμόνος πρέπει, κατά συνέπεια, να είναι πολύ προσεκτικός, ώστε να μην εκφέρει ούτε μια λέξη που δε βριθεί των νέων προαναφερθεισών αξιών. Οι λέξεις απ' αυτόν πρέπει να αναδίδει κατανόηση, αλήθεια, ανθρωπιά, έλεος και ευλάβεια και τίποτε δεν είναι περισσότερο απαραίτητο από το να διαφυλάττει την επίφαση αυτών των αξιών, διότι οι άνθρωποι κρίνουν, εν γένει, περισσότερο βάσει αυτού που βλέπουν, παρά αυτού που αισθάνονται, διότι όλοι μπορούν να δουν, αλλά λίγοι μπορούν να αισθανθούν. Ο καθένας βλέπει αυτό που φαίνεται να είναι, λίγοι αισθάνονται αυτό που πραγματικά είναι κι αυτοί δεν ταυνούν να αντιταχθούν στη γνώμη της μάζας, που φυλάσσεται από την εξουσία του κράτους. Σπάνια εξετάζουμε κάτι άλλο εκτός του αποτελέσματος στις πράξεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα των ηγεμόνων. Επομένως, ο ηγεμόνος μεριμνά για τη διατήρηση του κύρους του. Τα μέσα πάντοτε θα θεωρούνται απ' τον καθένα ως έντιμα και γενναία φρονε. Διότι η ανθρώπινη αγέλη πάντοτε δεν εξετάζει τίποτε άλλο παρά την εμφάνιση και το αποτέλεσμα ενός ζητήματος κι ο κόσμος είναι γεμάτος από την ανθρώπινη αγέλη.

(Niccolo Machiavelli, «Il Principe»)

Αυτό που περιγράφει σ' αυτό το σημείο ο Μακιαβέλι με ειλικρίνεια (ωμή, καθώς το κείμενο προορίζεται μόνο για έναν ηγέτη) ήταν απλώς το δίχως ψιμωμία επάγγελμα της πίστης των αντιπροσώπων κάθε ανεξαρτησίας, εξουσιαστικής πολιτικής. Είναι, συνεπώς, άνευ αξίας να μιλάμε για «Μακιαβελισμό». Αυτό που ο Φλορεντινός κρατιστάς πρόβαλε με τέτοια ενόχληση και καθαρότητα και τόσο σαφώς ανέκαθεν εφαρμοζόταν και πάντοτε θα εφαρμόζεται, εφ' όσον προνομιούχες μειονότητες στην κοινωνία έχουν την αναγκαία δύναμη για να υποτάξουν την μεγάλη πλειοψηφία και να καταληστέουν τα προϊόντα της εργασίας της. Ή μήπως να πιστέψει κανείς ότι η μυστική διπλωματία του σήμερα στηρίζεται σε άλλες αρχές; Εφ' όσον η θέληση για κυριαρχία παίζει ένα ρόλο στην κοινή ζωή των ανθρώπων, τόσον και ρό θα δικαιώνονται από τα μέσα, τα οποία είναι τα καλύτερα για την κατάκτηση και τη διατήρηση της εξουσίας. Ένα κ' ελπίστε μορφή της εξουσιαστικής πολιτικής, τώρα όπως και πάντοτε, πρέπει / χρειάζεται να προσαρμόζει τον εαυτό της στους καιρούς και στις περιστάσεις, οι σκοποί που επιδιώκει πάντα παραμένουν οι ίδιοι και καθορίζουν όλα τα μέσα που εξυπηρετούν τις προθέσεις της. Διότι η εξουσία είναι, εγγενώς, αήθης και θαίνει αντίθετη προς κάθε αρχή της ανθρώπινης δικαιοσύνης, η οποία αποθνήσκει ότι όλα τα προνόμια ατόμων ή ιδιαίτερον τάξεων είναι μια διαταραχή της κοινωνικής ισορροπίας και, συνεπώς, ανήθικα. Θα ήταν ζήτη δίχως νόημα να υποθέσουμε ότι οι μέθοδοι της εξουσίας είναι καλύτερες των τελών που υπηρετούν.

Αυτό που ο Μακιαβέλι αφαίρεσε σ' ένα σύστημα ήταν γυμνές, αδιάντροπες αιτιάσεις του κράτους. Είναι αρκετά εμφανές ότι η βάρβαρη εξουσιαστική πολιτική δεν οδηγείται από αδικίες αρχές. Κατά συνέπεια, απαιτήσε, με τη χαρακτηριστική του ανευθρίαστη ειλικρίνεια (πράγματι, το στοιχείο αυτό δε συμβαδίζει και τόσο με τις αρχές του «Μακιαβελισμού» του), οι άνθρωποι, που δεν μπορούν να κάνουν δίχως την περιττεύουσα πολιτέλεια της προσωπικής συνείδησης, καλύτερα να εγκαταλείψουν την πολιτική. Το ότι ο Μακιαβέλι εξέθεσε με τέτοια πληρότητα τις εσώτερες καταγραφές της εξουσιαστικής πολιτικής, ώστε έφτασε στο σημείο να περιφρονεί τη συγκάλυψη των λιγότερο βολικών λεπτομερειών με κενές φράσεις και υποκριτικές λέξεις, είναι η κύρια αξία του.

Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι χάραξε στο βάθος του αγάλματος του Φραντζέσκο Σφόρζε, που έφτιαξε, τη φράση: «ECCE DEUS» (Να ο Θεός). Σ' αυτήν εμφανίζονται οι θεμελιώδεις αλλαγές, που ήταν εμφανείς παντού ύστερα από την εξαφάνιση της κοινωνικής οργάνωσης του Μεσαίωνα. Η γοητεία της θεϊκής μορφής είχε σπαστεί. Στη θέση της ο Κυριαρχικός Άνθρωπος

περιβλήθηκε με νέες τιμές, μια επιστροφή στη λατρεία των Ρωμαίων προς τον Κάισαρα. Ο «Ήρωας» έγινε ο εκτελεστής της ανθρώπινης μοίρας, ο δημιουργός κάθε πράγματος πάνω στη γη. Κανείς δεν έχει επεκτείνει τη λατρεία προς τον ήρωα περισσότερο απ' ό,τι ο Μακιαβέλι. Κανείς δεν έχει λιθανώσει περισσότερο απ' αυτόν το «ισχυρό άτομο». Όλοι οι οπαδοί του πρωϊσμού και της λατρείας στον ήρωα απλά ακολούθησαν τα βήματα του.

Η πίστη στην υπερέχουσα ευφία του Κυριαρχικού ανθρώπου είναι πάντοτε περισσότερο εμφανής σε περιόδους εσωτερικής αποσύνθεσης, όταν οι κοινωνικοί δεσμοί, που ένωσαν τους ανθρώπους, χαλαρώνουν και τα συμφέροντα της κοινωνίας παραχωρούν την θέση τους στα ειδικά συμφέροντα προνομιούχων μειονοτήτων. Η διαφορά ανάμεσα στις κοινωνικές φιλοδοξίες και στόχους, η οποία πάντα οδηγεί σε οξύτερες αντιθέσεις εντός της κοινότητας και στην αποσύνθεσή της σε αντικρουόμενες κλάσεις και τάξεις, διαρκώς υποσκάπτει τα θεμέλια του κομμουνιστικού αισθητήριου. Αλλά εκεί όπου το κοινωνικό ένστικτο συνεχώς διαταράσσεται κι εξασθενεί μέσα από μεταλλαγές των εξωτερικών συνθηκών της ζωής, εκεί το άτομο σταδιακά χάνει την ισορροπία του κι ο λαός γίνεται πλήθος. Το πλήθος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο ξεριζωμένος λαός που σέρεται εδώ και κεί στη δίψη των γεγονότων. Πρέπει πρώτα να συγκεντρωθεί και πάλι σε μια κοινωνία κοινότητα, όπου νέες δυνάμεις (ως πρακτικόν εντός της και της οποίας οι κοινωνικές δραστηριότητες κατευθύνονται προς ένα κοινό στόχο.

Όπου ο λαός έγινε το πλήθος, η περίοδος ενόπησης την ανάπτυξη του «Μεγάλου Ανθρώπου», του «αναγνωρισμένου Κυριαρχικού Ανθρώπου». Μόνο σε τέτοιες εποχές κοινωνικής αποσύνθεσης είναι δυνατό στον ήρωα να επιβάλει τη θέλησή του στους άλλους και να δεσμεύσει το πλήθος κάτω από το ζυγό των ατομικών του επιθυμιών. Η πραγματική κοινότητα δεν επιτρέπεται σε καμία κυριαρχία να προκύψει, επειδή ενάντι τους ανθρώπους με τους εσώτερους δεσμούς των κοινωνικών συμφερόντων και του αμοιβαίου σεβασμού, δίχως να χρειάζεται κανέναν εξωτερικό καταναγκασμό. Η κυριαρχία και ο εξωτερικός καταναγκασμός πάντοτε εμφανίζονται εκεί όπου οι εσωτερικοί δεσμοί της κοινότητας πέφτουν σε παρακμή και το κομμουνιστικό αίσθημα πεθαίνει. Όταν απειλείται να διαρρηχθεί ο κοινωνικός δεσμός, κάνει την είσοδό της η κυριαρχία του καταναγκασμού για να συγκρατεί βιαιώς αυτό που ήταν κάποτε ενωμένο σε μια κοινότητα στη βάση της ελευθέρως συμφωνίας και της προσωπικής ευθύνης.

Η Αναγέννηση υπήρξε η περίοδος μιας τέτοιας διάθεσης. Ο λαός μετατράπηκε σε πλήθος κι απ' το πλήθος σχηματίστηκε το έθνος, το οποίο είχε αποστολή να λειτουργεί ως μέσο δημιουργίας του νέου κράτους. Τούτη η πρόθεση είναι πολύ ενδεικτική, καθώς παρουσιάζει ότι ολόκληρος ο εξουσιαστικός μηχανισμός του εθνικού κράτους και η αφηρημένη ιδέα του έθνους είναι ορόσηφα κλαδιά του ίδιου δέντρου. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Μακιαβέλι, ο θεωρητικός της σύγχρονης εξουσιαστικής πολιτικής, ήταν, επίσης, ο πλέον ένθερμος υπέρμαχος της εθνικής ενότητας, η οποία έκτοτε αποτέλεσε για το νέο κράτος τον ίδιο ρόλο που είχε παίζει η ενότητα της χριστιανοσύνης για την εκκλησία.

Δεν είναι ο λαός αυτός που προκάλεσε αυτήν την κοινωνία κατάσταση, διότι καμιά εσώτερη αναγκαιότητα δεν τον οδήγησε σ' αυτήν τη διαίρεση κι ούτε θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί κάποιο όφελος απ' αυτήν. Το εθνικό κράτος είναι το συγκεκριμένο αποτέλεσμα της θέλησης για κοσμική εξουσία, η οποία κατά την επιδίωξη των στόχων της είχε θρεί ένα ισχυρό στήριγμα στην εμπειρική πρωτεύουσα που χρειαζόταν τη βοήθεια της. Οι ηγεμόνες επεβίβαν την θέληση τους στο λαό και κατέψαγαν σ' όλα τα είδη των τεχνημάτων, προκειμένου να τον κρατούν ευσυμβίβαστο, ώστε η διαίρεση της χριστιανοσύνης σε έθνη να εμφανίζεται οργότερα σαν να είχε προέλθει από τον ίδιο το λαό, ενώ, στην πραγματικότητα, αυτός δεν ήταν τίποτε άλλο παρά το δίχως επίγνωση εργαλείο των ειδικών συμφερόντων των ηγεμόνων.

Η εσωτερική αποσύνθεση της παπικής εξουσίας, και ιδιαίτερα το μεγάλο εκκλησιαστικό σχίσμα στις δόριες χώρες, έδωσε στους κοσμικούς αφέντες την ευκαιρία να υλοποιήσουν σχέδια, ανεφάρμοστα για μακρά

χρονικό διάστημα, και να προσδώσουν στην εξουσία τους μια νέα θεμελίωση, ανεξάρτητη από τη Ρώμη. Αλλά αυτό διέφραζε τη σπουδαία παγκόσμια ενότητα, διά της οποίας η ανθρωπότητα στην Ευρώπη είχε ενοποιηθεί ψυχικά και πνευματικά κι εντός της οποίας ο σπουδαίος πολιτισμός της φεντεραλιστικής περιόδου είχε τη βαθύτερη ρίζα του. Αυτό ισχύει αποκλειστικά επειδή ο προτεσταντισμός εθεωρείτο, ιδιαίτερα στις θόρειες χώρες, ως μια μεγάλη πνευματική πρόοδος έναντι του καθολικισμού, ώστε το μοιραίο αποτέλεσμα της Μεταρρύθμισης παραβλέφθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά². Και καθώς η πολιτική και κοινωνική επανοικοδόμηση της Ευρώπης είχε πάρει τον ίδιο δρόμο και στις καθολικές χώρες, και καθώς το εθνικό κράτος είχε, εκεί ιδιαίτερα, πετύχει την ύψιστη τελειότητα στην μορφή της απόλυτης μοναρχίας, οι τεράστιες συνέπειες αυτού του γεγονότος, που κατέληγαν στο χωρισμό της Ευρώπης σε έθνη, παρεβλήονταν ακόμα ευκολότερα.

Ήταν στην πρόκληση των πολιτικών στόχων του εθνικού κράτους που οι ηγεμονικοί του ιδρυτές έζησαν αρχικά διαφορές μεταξύ του δικού τους και άλλων λαών, κι αγωνίστηκαν να τις βαθύνουν και να τις επιβεβαιώσουν, επειδή η όλη τους ύπαρξη βασίζονταν πάνω σ' εκείνες τις τεχνητά δημιουργηθείσες διαφορές. Συνεπώς, προσέδιδαν σπουδαιότητα στην ανάπτυξη διαφορετικών γλωσσών σε διαφορετικές χώρες, κι αγαπούσαν τις προσδιορισμένες παραδόσεις, τις οποίες περιχαράκωναν σ' ένα πέπλο μυστικισμού και τις οποίες προσπαθούσαν να κρατούν ζωντανές μέσα στο λαό, διότι η ανικανότητα να θυμάσαι είναι μια από τις πράξεις απαιτήσιες της «εθνικής συνείδησης». Και καθώς μόνον το «άγιο» ρίζωσε στο λαό, του άρμοζε να δοθεί στους εθνικούς θεσμούς η επίφαση της αγιότητας και, συγκεκριμένα, να περιβληθεί το πρόσωπο του ηγέτη με τη γοητεία της θεότητας.

Σ' αυτό το ζήτημα ο Μακιαβέλι λειτούργησε, επίσης, ως ένας πρωτοπόρος, καθώς κατανόησε ότι η καινούρια εποχή είχε αρχίσει και μπόρεσε να καθορίσει το χαρακτήρα της. Ήταν ο πρώτος αποφασισμένος υποστηρικτής του εθνικού κράτους ενάντια στις πολιτικές φιλοδοξίες της εκκλησίας. Επειδή η εκκλησία στεκόταν ως το ισχυρότερο εμπόδιο στο δρόμο της εθνικής ενότητας στην Ιταλία, και - συνεχώς - της «απελευθέρωσης της χώρας από τους θαρβάρους», την πολέμησε με τη μεγαλύτερη αποφασιστικότητα και προώθησε το χωρισμό εκκλησίας και κράτους.

Την ίδια στιγμή προσπαθούσε να ανυψώσει το κράτος στη σφαίρα της θεότητας, μολοντί δεν ήταν χριστιανός κι οσοδήποτε είχε ξεκόψει με κάθε πίστη προς το θρησκευτικό. Μα αισθανόταν βαθιά την υπόρρητη σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιτικής και γνώριζε ότι η κοσμική εξουσία μόνον να επιμείνει θα μπορούσε εάν στεκόταν κοντά στην πηγή κάθε εξουσίας, ώστε να μπορούσε να λάμψει με το φως της θεότητας. Για λόγους του κράτους, λοιπόν, ο Μακιαβέλι επιθυμούσε να διατηρήσει τη θρησκεία πιστά στο λαό, όχι ως μια εξουσία πέραν του κράτους, αλλά ως ένα *instumentum regni*, ένα εργαλείο της κρατικής διαχείρισης. Ως εκ τούτου, έγραψε με ψυχρό ρεαλισμό στο ενδέκατο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου των *Ομιλιών*:

«Στην πραγματικότητα κανείς δεν εισάγει ποτέ καινούριους νόμους στην κοινωνία δίχως να αναφέρεται εν τούτω στο Θεό. Τα δόγματα, σε διαφορετική περίπτωση, δεν θα είχαν γίνει αποδεκτά, διότι ένας σώφρων άνθρωπος μπορεί να αναγνωρίζει ως καλά πολλά, για των οποίων την υπεροχή δεν μπορεί να πείσει τους υπόλοιπους. Λοιπόν, οι κυβερνήσεις να καταφεύγουν στην θεϊκή εξουσία.

Οι κορυφαίοι κήρυκες της μοναρχικής πολιτικής συνέχισαν να εργάζονται προς την κατεύθυνση αυτή. Δημιούργησαν ένα καινούριο πολιτικό θρησκευτικό αίσθημα, το οποίο βαθμιαία μορφοποιήθηκε ως «εθνική συνείδηση» και, γονιμοποιημένο από την εσωτερική παρόρμηση του ανθρώπου για συνταγές, απέφερε - αργότερα - τους ίδιους παράδοξους καρπούς που είχε παλαιότερα αποφέρει η πίστη στην αιώνια πρόνοια του Θεού.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ 1: ΙΑΝΟΣ: Ρωμαϊκή Θεότητα, συμβόλιζε κάθε αρχή, κάθε ξεκίνημα (εξ' ου και «Ιανουάριος»). Η προς τιμήν του σταύ περέμεινε κλειστή σε καιρό ειρήνης κι άνοιγε σε καιρό πολέμου. Εικονιζόταν διπρόσωπος.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ 2: Ο NOVALIS είχε με αυθιμία αντιληφθεί το βαθύτερο νόημα αυτής της κολοσσικής πολιτικής μεταβολής, όταν έγραψε:

«Δυστυχώς, οι ηγεμόνες είχαν συμμετάσχει σ' αυτό το σχίσμα, και πολλοί το χρησιμοποιούσαν για την επιβεβαίωση κι επέκταση της κοσμικής εξουσίας τους και του εισοδήματός τους. Ήταν πολύ ευτυχημένοι που απηλλάγησαν από εκείνη την έντονη επιρροή και πήραν το καινούριο *consistoria* (συμβούλια καρδινάλιων) κάτω από την πατρική τους επιστολή. Νοιάζονταν διακόστια για τη διαφύλαξη της πλήρους ένωσης των προτεσταντικών εκκλησιών, κι, έτσι, η θρησκεία αδράσκως περικλείστηκε στους όρους του κράτους, διά των οποίων προετοιμάστηκε το έδαφος για τη σταδιακή υπόσκαψη των θρησκευτικών κοσμοπολιτικών συμπεριφορών. Με τον τρόπο αυτόν, η έχασε το μεγαλύτερο μέρος της τεράστιας πολιτικής εφρευτικής της επιρροής, τον ιδιόζοντα ρόλο της ως την ενοποιητική εξισορροικητική αρχή της χριστιανοσύνης».

(NOVALIS, «Χριστιανοσύνη ή Ευρώπη». Αποσπάσματα γραμμένα το 1799)